

XX. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE KAZAK YAZI DİLİNİN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜNE BİR BAKIŞ*

Celâl GÖRGEÇ**

Öz: Bu çalışmada XX. yüzyılın başına ait yazılı örneklerden hareketle Kazakçanın son yüzyılda geçirdiği değişim ve dönüşüm ele alınmıştır. Bunun için 1901 yılında Kazakçaya çevrilerek Kazan'da basılan Yeni Ahit Tercümesi temele alınarak çağdaş Kazakça ile imla ve fonetik açıdan karşılaştırılarak incelenmiş, böylelikle Kazakçanın değişim ve dönüşümünün örneklerle tespit edilmesi amaçlanmıştır. Söz varlığı açısından zengin ve kapsamlı olmasından dolayı bu eser seçilmiştir. Kazak yazı dili tarihi açısından önemli veriler sağlayan bu eserde Kazakçanın söyleyiş özelliklerinin yazıya daha çok yansıtıldığı ve eserin günümüz yazı dilinden farklılıklar barındırdığı görülmektedir. Eser tercüme olsa da söz varlığında Ortodoks Rusizm değil, Müslüman Arabizm ve Farsizmler yoğunluktadır.

Anahtar Sözcükler: Dil tarihi, çağdaş Türk dilleri, Kazak yazı dili tarihi, Kazakça, fonetik gelişim.

A Look at the Change and Transformation of Kazakh Written Language from the XX Century to the Present

In this study, the changes and transformations of the Kazakh language over the past century have been examined based on written examples from the early 20th century. For this purpose, the Kazakh translation of the New Testament, printed in Kazan in 1901, has been taken as a basis for comparison with contemporary Kazakh in terms of orthography and phonetics, aiming to identify the changes and transformations of the Kazakh language with examples. This work has been selected due to its richness and comprehensiveness in terms of vocabulary. The work provides important data for the history of the Kazakh written language, and it is observed that the phonetic features of Kazakh pronunciation are abundantly reflected in the text, as well as containing differences from the contemporary written language. Despite being a translation, the vocabulary in the work predominantly consists of Muslim Arabisms and Persianisms, rather than Orthodox Russianisms.

Keywords: Language history, contemporary Turkic languages, Kazakh written language history, Kazakh language, phonetic development.

Giriş

Kutsal kitaplar, hacimli olmalarından dolayı bir yazı dilinin söz varlığı ve gramer yapılarını tanıklamada ilk başvuru kaynakları arasındadır. Bu çalışmada Kıpçak grubu Türk dillerinin en önemlilerinden biri olan Kazak yazı dilinin değişim ve dönüşümü,

* Bu çalışma 21 – 22 Eylül 2022 tarihlerinde Bişkek'te Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi tarafından düzenlenen IX. Uluslararası Genç Türkologlar Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan “Kazak Yazı Dilinin Değişim ve Dönüşümüne 1901 Tarihli «Kazak İncili» Esasında Bir Bakış” başlıklı bildirinin gözden geçirilerek düzenlenmiş hâlidir.

** M.A. Türk Dili Bilim Uzmanı, TÜRKİYE. E-posta: celalgorgec07@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4642-615X

1901 yılında basılan *Казакское Евангелие / Қазақ Інжілі* (Kazak İncili)¹ teme olarak incelenmiştir. Söz varlığının zengin olması, Kazak yazı dilinin daha yeni sayılabilecek bir dönemini temsil etmesi açısından bu eser dil incelemesine tabi tutulmuştur.

Ele alınan Yeni Ahit Tercümesi, Nikolay İvanoviç İl'minskiy'nin redaktörlüğünde eski Kiril harfleriyle yazılmış, İl'minskiy ve öğrencisi Vasiliy Vasil'yeviç Timofeyev tarafından Tatarca tercümeden Kazakçaya aktarılmıştır. Söz konusu İncil, *Матәей* (Matta), *Марк* (Markos), *Лука* (Luka) ve *Иоаннь* (Yuhanna) bölümlerinden meydana gelir. Tatarca tercüme, Rusçadan yapıldığından bu yayında Rusçanın sentaksı egemendir. Ancak söz varlığında Ortodoks Rusizmler değil, *Алда* “Allah”, *сайман* “şeytan”, *Құдай Тәһру* “Allah (Tanrı)”, *байғамбар* “peygamber” gibi, Müslüman Arabizm ve Farsizmler yoğunluktadır (Garkavets, 2021, s. 5). Tatarizm, Rusizm, Arabizm gibi terimler, dil temasları neticesinde bir dilde olmayıp verici dillerden alınan fonetik, semantik ve leksik birimleri ifade eder. Dil teması, iki veya daha fazla dilin siyasi, dinî, kültürel, ekonomik vb. nedenlerle etkileşime girmesi ve birbirini etkilemesi durumunda ortaya çıkar. Dilsel temasın en yaygın türü sözcük alışverişidir ve temas sonucu oluşan değişim genellikle tek taraflıdır. Sözcük alışverişleri her zaman bir fonosemantik eşleştirmeyle gerçekleşmeyebilir. Anlamsal çeviriyi içeren ancak fonetik eşleştirmeyi içermeyen, yani, ödünç alınan kelimenin yaklaşık sesinin onu hedef dilde benzer sese sahip önceden var olan bir kelime veya biçimbirimle eşleştirerek muhafaza edilmesi mümkün olabileceği gibi alıcı dilin fonetik özellikleriyle yeniden oluşturulabilir. Örneğin, *ol-* fiili, Tatarcada *бул-*, Kazakçada ise *бол-* biçimindedir. Ancak Tatarcadan Kazakçaya tercüme edilen Qİ'de *бул-* biçiminin kullanılması bir Tatarizm örneği olarak kabul edilmiştir.²

Kazak yazı dili tarihi açısından önemli bir yere sahip olabilecek bu eserde Kazakçanın söyleyiş özelliklerinin yazıya daha çok yansıtıldığı ve eserin günümüz yazı dilinden farklılıklar barındırdığı kolaylıkla söylenebilir. Tercümede günümüz fonetik özelliklerinin aksine ünlü uyumunun yüksek olduğu görülmektedir. Kazakça sözcüklerin günümüzdeki biçimleri için A. Baytursınlı Dil Bilimi Enstitüsü tarafından hazırlanan 15 ciltlik *Qazaq Ādebiy Tiliniñ Sözdigi* [Kazak Edebî Dilinin Sözlüğü] (2011) kullanılmıştır.

Bu eserde Kazakçanın günümüzdeki fonetik özelliklerini tespit etmek mümkündür. */y/ > /j/*, */ʃ/ > /s/*, */ç/ > /ʃ/* gibi değişimler Qİ'de de yer alır. Bu değişimler, Kıpçak dilleri içinde konumlandırılan Kazakçanın kendine özgü özellikleri olarak kabul edilir (Tomanov, 1988, s. 40).

Altaycada kullanılan *Ÿŷ* ve Çuvaşçada kullanılan *ӹӹ* harfleri paralel kullanılmıştır. Metinde kullanılan Kazak Kiril alfabesiyle günümüzdeki Kazak Kiril alfabesinde de kimi değişiklikler bulunmaktadır:

Qİ	Günümüz Kazak alfabesi	Ses karşılığı
ä	ә	ä
ĩ	Ғ	ğ (ĝ)
к	қ	q

¹ Çalışmanın geri kalanında *Qazaq İnжілі*, Qİ kısaltmasıyla gösterilmiştir.

² Bu konuda ileri okumalar için şu esere müracaat edebilirsiniz: Thomason, 2001.

н ³	н	η
ö	ө	ö
у	ұ	u/ w
ÿ ~ ŷ	ү	ü / üw
йа	я ⁴	ya

Kiril temelli Kazak alfabesinde Kazakça kökenli sözcüklerde iy/ıy hecesi, ‘й’⁵ harfiyle gösterilir. Ancak Qı’de seslerin daha doğru gösterilmesi adına bu sesler için ‘ii’ harflerinin kullanılması, nispeten olumludur: кийим (→киим) ‘giyim, giysi’ (16/28), жйна- (→жина-) ‘toplamak, uıǵmak’ (18/16), тийис (→тиис) ‘gerek’ (130/10), биік (→биік) ‘yüksek’ (154/5), бийыл (→биыл) ‘bu yıl’ (192/8), бийдай (→бидай) ‘buğday’ (200/7), кийын (→қиын) ‘zor, çetin’ (207/24).

Günümüz Kazak alfabesinde mastar eki olan -uw/-üw, yalnızca ‘y’ harfiyle gösterilir. Qı’de önlülük/artlılık durumuna göre iki farklı gösterim olabildiği görülmektedir: деү (→деу) ‘demek, söylemek’ (124/32), өлшөү (→өлшеу) ‘ölçmek, ölçüm’ 200/6; бару (→бару) ‘gitmek, varmak’ (220/33).

Günümüzde yalnızca ‘y’ harfiyle yazılsa da söylenişe uygun olarak ‘yy’ (=ұу) biçiminde yazılan sözcükler de bulunmaktadır: суу⁶ (→су) ‘su’ (244/7), жуу- (→жу-) ‘yıkamak’ (274/8). Günümüz Kazak dil biliminde de ‘y’ diftong olarak görülür ve ұу>y değişimi sonucunda oluştuğu kabul edilir (Tomanov, 1988, s. 72-73).

1. Qı ile Günümüz Kazak Yazı Dili Arasındaki Fonetik Farklılıklar

Qı’de Kazakçanın söyleyiş özelliklerinin yazıya daha çok yansıtıldığı görülmektedir. Bu durum ileri dudak uyumlarının yazıda gösterilmesine yol açmıştır. Metinde Tatarizm olarak adlandırabileceğimiz kimi fonetik aykırılıklar da bulunmaktadır. Bunlar Kazakçada olmayıp Tatarcada korunan biçimlerdir. Metinden (Garkavets, 2021, s. 5) örnekler vermek gerekirse:

Qı’deki biçim	Günümüz Kazakçası	Anlamı
ул	ол	o (kişi/ işaret zamiri/ sıfatı)
аспандан	аспаннан	gökten, gökyüzünden
бара йат-	бара жат-	varmak, gitmek
бир-	бер-	vermek
бул-	бол-	olmak
жебер-	жібер-	yollamak, göndermek
ике	екі	iki

Qı’deki kimi ünlü değişimlerinin genel Türk dili ile Tatarca arasında görülen /e/→/i/, /i/→/e/, /o/→/u/, /u/→/o/ gibi değişimler olduğu görülür. Ancak bu değişimler metnin bütününe yayılmamıştır. Kazakçada /y/→/j/ değişiminin yazıda gösterildiği metinde yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, /y/’li biçimler de bir Tatarizm örneği olarak tespit edilebilmektedir. Elbette bu fonetik varyasyonlar Kazakça için aslı değildir.

³ XVIII. ila XIX. yüzyılda yazılan Kiril harfli Kazakça metinlerin çoğunda çağdaş Kazak dilinin fonemi [н]’yi karşılamak üzere [н] harfi kullanılmıştır (Şaymerdiynova, 2016).

⁴ Я harfi, yalnızca özel adlarda ve Rusça sözcüklerde kullanılmış olup Kazakça sözcüklerde daima ‘йа’ biçimi kullanılmıştır.

⁵ Buna karşılık Qı’de уı/уі hecesi, ‘и’ harfiyle gösterilmiştir: алайн (→алайын) ‘alayım’ (13/42), айтаин (→айтайын) ‘söyleyeyim’ (165/47).

⁶ krş. Kırg. суу.

Garkavets'in belirttiği gibi, birçok kelimenin aktarımındaki farklılık gösterge niteliğindedir. Örneğin: *алай да / олай да* 'ancak', *абдан / абдан* 'tamamen', *әкім / әкем* 'hükümdar, yönetici', *әрқашанда / әр қашанда* 'her zaman', *бір талай / бирталай* 'birkaç', *бйік / бік* 'yüksek', *бола ма? / болама?* 'olur mu?', *дән / ден* 'tahıl, tohum', *жйінал- / жынал-* 'toplanmak', *жүз / дүз* 'yüz', *көрин- / көрен-* 'görünmek', *тан қал- / гал-* 'şaşırmak' (2021, s. 5).

Çağdaş Kazak dilinde [ш] sesi nadirdir. QI'de [ш] yerine [с] ve [ш] ünsüzleri kullanılmıştır. Günümüz Kazakçasında ащы 'acı' biçiminde olan bu sözcük, QI'de ащшы (91/26) biçiminde yazılmıştır.

1.1. Ünlülerde Görülen Farklılıklar

1.1.1. Düz ünlülerin yuvarlaklaşması

QI ile çağdaş Kazakça arasında özellikle ikinci ve sonraki hecelerdeki ünlü yuvarlaklaşmaları bakımından büyük bir fark bulunmaktadır. Çağdaş Kazakçada eğilim, ilk heceden sonra yuvarlak ünlüler yerine düz-dar ünlüleri tercih etme yönündedir. QI'de bunun aksine, Kırgızcadaki gibi, ileri bir ünlü yuvarlaklaşması göze çarpar. Kazakçanın konuşma dilinde de böylesi bir yuvarlaklaşmadan söz etmek mümkündür. Böylelikle konuşma dilinin QI'ye yansıtıldığı anlaşılmaktadır.

/i/~ü/: QI'de ilerleyici ünlü uyumlarıyla oluşan ikinci ve daha sonraki hecelerde ortaya çıkan yuvarlak ünlüler yazılmıştır: *көнүлдүлөр* (→көңілділер) 'gönüllüler' (11/8), *көнүлдөрүнөн* (→көңілдерінен) 'gönüllerinden' (53/35), *үйүнүн* (→үйінің) 'evinin' (69/35), *отүнөмүн* (→өтінемін) 'lütfen, yalvarırım' (100/7), *үйрөткөн* (→үйреткен) 'öğretmiş' (156/31), *көлүнүн* (→көлінің) 'gölünün' (158/1), *күнүндө* (→күнінде) 'gününde' (180/14), *үшүн* (→үшін) 'için' (182/29), *жүктү* (→жүкті) 'hamile, gebe' (216/23). *түптү* (→тіпті⁷) 'hiç, çok, gayet' (290/11).

/l/~u/: *Онун* (→оның) 'onun' (1/2), *тукум* (→тұқым) 'tohum' (37/27), *отуз* (→отыз) 'otuz' (77/15), *дурустук* (→дұрыстық) 'doğruluk, dürüstlük' (147/75), *уйуктау* (→ұйықтау) 'uyumak' (267/13).

/e/~ö/: Bu da ilerleyici ünlü uyumuyla ortaya çıkmış bir yuvarlaklaşma olayıdır. Söz köküyle birlikte hecelerde de görülür: *күнөлөрүнөн* (→күнәларыңнан/ күнәлерінен) 'günahlarından' (4/21), *түстөрүндө* (→түстерінде) 'düşlerinde' (6/12), *үлөстүргөн* (→үлестірген) 'dağıtmış, dağıtırmış' (41/19), *күндөрдөн* (→күндерден) 'günlerden' (72/29), *үндөмө* (→үндеме) 'seslenme' (91/25), *үстүнөн* (→үстінен) 'üstünden' (107/48), *күнөлөрөндү* (→күнәларыңды) 'günahlarını' (124/26), *дүнөөнүн* (→дүниенің) 'dünyanın' (131/27), *күйөүгө* (→күйеуге) 'damada' (150/36), *үймөлө-* (→үймеле-) 'uğılmak, toplanmak' (158/1), *кетүгө* (→кетуге) 'gitmeye' (158/3), *өзүнүзгө* (→өзіңізге) 'kendinize' (163/24), *көзүндөгү* (→көзіндегі) 'gözündeki' (164/42), *күлбрө-* (→күлбіре-) 'yanık su toplamak' (195/2).

⁷ Kazakçanın ağızlarında түпті biçimine de rastlanır (Garkavets, 2021, s. 269).

1.1.2. Ünlü daralması

/e~/i/: Metinde tam bir Tatarizm örneği olarak *ber-* ‘vermek’ eylemi, *bir-* biçiminde verilmiştir: “*Кудай дүңүөнү соншама жаксы көргендиктен, Озунун жалгыз туган Улын бирде*” (238/16).

/ö~/ü/: үлөн (→өлен) ‘şarkı’ (168/32), жүнөлүндөр (→жөнелиндер) ‘yöneliniz’ (175/4), бүлө⁹ (→бөлеу) ‘kundağa sarmak, belemek’, (148/7), күгөршөн¹⁰ (→көгершін) ‘güvercin’ (123/15).

/o~/u/: “*Ол айткан: ксилер булдуралмаганды Кудай болдурады, деген.*” (207/27). Günümüz Kazakçasında geniş yuvarlak ünlülü olan *bol-* ‘olmak’ eylemi, QI’de aynı cümle içinde hem /o/’lu hem de /u/’lu biçimde yazılmıştır.

1.1.3. Ünlü genişlemesi

/i~/e/: жетинше ‘yedinci’ (243/52) örneğinde bir genişlemeden ziyade Tatarcadaki uariya benzetme yani bir Tatarizm söz konusudur. Günümüz Kazakçasında *жетинши* biçimindeki sözcük, Tatarcada *жиденче* olarak kullanılır.

кешкине (→кішкене) ‘küçücük’ (11/19), ике¹¹ (→еки) ‘iki’ (27/29), жебер- (→жібер-) ‘göndermek, yollamak’ (246/37), шире-¹² (→шірі-) ‘çürümek’ (248/27), әңгеме¹³ (→әңгіме) ‘hikâye’ (252/12), жије (→жиі) ‘sıklıkla, sık sık’ (286/2), теze¹⁴ (→тіze) ‘diz’ (292/31).

Езги (→ізгі / ійгі) ‘iyi’ (252/12) örneğinde ise günümüzdekine göre daha eskicil bir uarının korunması söz konusudur.

/u~/o/: шоголдануу (→шүғылдан-) ‘bir işle meşgul olmak’ (36/22), жолдуздар¹⁵ (→жұлдыздар) ‘yıldızlar’ (72/29), бозады (→бұзады) ‘bozar’ (161/36).

/ü~/ö/: Günümüzde /ü/ ünlüsüyle yazılan ve söylenen kimi sözcüklerin QI’de geniş ünlülü olarak /ö/’lü yazıldığı görülmektedir: öгүт (→үгіт) ‘vaaz, propaganda’ (112/15).

1.1.4. Ünlü düşmeleri

QI’de /ı/ ve /i/ gibi ünlüler yazımda her zaman gösterilmemektedir: мнау (→мынау) ‘işte, bu’ (4/23), сра (→сірә) ‘muhtemelen, büyük olasılıkla’ (117/39), даус (→дауыс) ‘ses’ (153/22), кырк (→қырык) ‘kırk’ (154/2), дауспен (→дауыспен) ‘sesle’ (156/33), ктапшылар (→кітапшылар) ‘kitaρχılar’ (159/21), аулга (→ауылға) ‘köye’ (228/28), кси (→кісі) ‘kişi, adam’ (266/3), еңре- (→еңіре-) ‘inlemek, inleyerek ağlamak’ (282/20), мне (→міне) ‘işte’ (283/32), мнекей (→мінекей) ‘iştacak, aha’ (292/26).

Екен ‘imiş’ yapısı, kendisinden önce gelen ve ünlüyle biten fiil çekimine eklenirken kendisinden önceki ünlünün düşmesine yol açabilir ve bu durum yazımda da gösterilir. *ма/ме, ба/бе, на/не* gibi soru eklerinden sonra gelirse ulama sırasında kendisinin ilk

⁸ Garkavets, yayınında burayı *берди* olarak düzeltse de metnin orijinalinde açıkça *бирде* ‘verdi’ olarak yazılmıştır (2021, s. 120).

⁹ krş. Tat. билә-

¹⁰ Bu sözcükte bir Tatarizm söz konusu olabilir. Çünkü ilerleyici benzeşmeye uygun olarak metinde /e/ > /ö/ değişimi görülebilirken /i/ > /ö/ değişmesi yaşanmamaktadır. İki ihtimal bulunmaktadır: I. İlk hecedeki yuvarlak ünlü, ikinci hecedeki düz ünlüyü yuvarlaklaştırmıştır. Ardından ikinci hece de üçüncüyü yuvarlaklaştırma yönünde etkilemiştir. II. Tatarizm etkisiyle böyle bir ses değişimi yaşanmıştır. Çünkü Tatarcada bu sözcük, *күгәрчен* biçimindedir. İlk hecede /ö/ yerine Tatarcadaki gibi /ü/ kullanılması ikinci ihtimali kuvvetlendirmektedir.

¹¹ krş. Tat. ике.

¹² krş. Tat. чере-

¹³ krş. Tat. әңгәмә.

¹⁴ krş. Tat. тез.

¹⁵ krş. Tat. йолдызлар.

XX. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE KAZAK YAZI DİLİNİN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜNE BİR BAKIŞ
ünlüsü düşer: болд'екен? (146/43), келед'екен (217/38); бе'кен? (153/15), пе'кен
(162/7).

Soru ekinden sonra gelen еди 'idi' yapısında da benzer bir durum vardır: бе'дин?
(37/27), пе'ди? (123/17), бе'ди? (189/28).

Sözcüklerin sonuna gelerek anlamı kuvvetlendiren -aқ edati, ünlü / hece düşmelerine
sebeep olabilir: сонд'-ақ (<сондай-ақ) 'işte öyle' (91/30), сағатт'-ақ (<сағатта-ақ) 'tam
o saatte' (107/50), жатқанд'-ақ (<жатқанда-ақ) 'tam yattığı zaman' (149/21).¹⁶

Düz, geniş bir ünlü olan /a/'nın, kolayca düşen bir ses olmamasına rağmen, Qı'de
düştüğü örneklere rastlamak mümkündür: балларының (<балаларының)
'çocuklarının' (83/9).

Konuşma diline has ses düşümleri de Qı'de yazıya geçirilmiştir: негып (<не қылып)
'ne edip, ne yapıp' (60/20).

1.1.5. Ünlü türemesi

/l/, /r/ gibi akıcı ünsüzlerle başlayan, genellikle, alıntı sözcüklerin ön sesinde düz dar
ünlüler türeyebilir. Kırgızcada ve Türkiye Türkçesinin ağızlarında da bu ses olayına
sıkça rastlanır. Ancak günümüz Kazak yazı dilinde bu ses olayı kurallı olarak işletilmez.

/Ø-/~l-/: ылак (→лақ) 'oğlak, keçi yavrusu' (199/29), ылақтыр- (→лақтыр-)
'atmak, fırlatmak' (39/48), ылас (→лас) 'kirlî, pis' (71/15).

/Ø-/~ly-/: ыйлайлан- (→лайлан-) 'karışmak, bulanmak' (244/7).

/-Ø-/~-u-/: булут (→бұлт) 'bulut' (114/7) örneğinde günümüz Kazakçasına göre
bir ünlü türemesinden söz etmek mümkünse de sözcüğün aslı korunmuştur. Aslında bu
sözcük için günümüz Kazakçasında bir ünlü düşmesinden bahsetmek mümkündür.

1.1.6. Ünlülerde önlüleşme

Qı'de günümüz Kazakçasına göre yaşanan önlüleşmelerde ilerleyici ve gerileyici
ünlü benzeşmelerinin etkisi büyüktür.

/a/~ä, e/: гәрип (→ғарип) 'garip, yoksul' (44/31), кешкентей (→кішкентай)
'küçük' (51/10), текепперлик (→тәкаппарлық) 'kibirlik' (109/22), текепершилик
(→тәкаппаршылық) 'kendini beğenmişlik' (146/51), äе (→aya) 'hava' (193/19),
кәзир (→қазір) 'şimdi, şu anda' (258/40).

/l/~i/: кизмет ет- (→қызмет ет-) 'hizmet etmek' (182/34), кизметши
(→қызметші) 'hizmetçi' (190/43).

/o/~ö/: стөл (<Рус. стол) 'masa' (219/21).

/u/~ü/: күдрөтимен (→қүдіретімен) 'gücüyle, kudretiyle' (148/9), жүмүскерлері
(→жұмыскерлері) 'işçileri' (199/17), сүрөт¹⁷ (<сурет) 'resim' (213/24).

1.1.7. Ünlülerde arthlaşma

/ä/~a/: әрине (→эрине) 'elbette' (156/23), жана (→және) 've' (256/16), аншійин
(→әншейін) 'boş, boşa' (267/13).

/e/~a/: ендаши (→ендеше) 'öyleyse, demek ki' (212/25).

¹⁶ Yazı dilinde gösterilmese de (yazıya da geçirilebilir) birçok dünya dilinde en az çaba yasası
gereğince ünlü düşmelerine sıkça rastlanmaktadır. Tatarcanın konuşma dilinde ulama esnasında
yaşanan ünlü düşmelerine örnek vermek gerekirse: бара алмый [→bâralмый], юкмы әллә?
[→йүкмәллә] (TG, 2015, s. 23).

¹⁷ krş. Tat. сүрәт.

1.2. Ünsüzlerde Görülen Farklılıklar

1.2.1. Son seste /g/ ünsüzünün korunması

Eski Türkçede sonu /g/ ile biten çok heceli *arıg*, *ölüg*, *sarıg*, *ulug* gibi sözcükler günümüzde birçok Türk dilinde sondaki /g/ ünsüzünü yitirmiştir. Günümüz Kazakçasında жазық “ova, yazı” gibi istisnalar dışında, durum böyledir. Kazak yazı dilinde *ulı* biçiminde olan sözcük, QI’de eski biçimi olan *ulug* olarak kaydedilmiştir: улуг (→ұлы) ‘ulu, yüce’ (167/16). Aynı durumu ünlü Kazak şairi Abay Qunanbayulı’nın eserlerinde de görmekteyiz (Sızıdıqova, 2014a, s. 142).

1.2.2. Günümüzde ötümlü ünsüzlü olup QI’de ötümsüz olan sözcükler

Günümüzde ötümlü ünsüze sahip olmasına karşın QI’de ötümsüz olan az sayıda sözcük bulunmaktadır.

/g/~k/: теңке (→теңге) ‘tenge, para birimi’ (77/15).

1.2.3. Günümüzde ötümsüz ünsüzlü olup QI’de ötümlü olan sözcükler

/b/~p/: Ön seste /f/ ile başlayan alıntı sözcüklerde /p/ yerine /b/ sesi görülür: беңде (→пенде) “Tanrı’nın kulu” (145/38), байғамбар (→пайғамбар) ‘peygamber’ (147/70), берсте (→перште) ‘melek’ (149/21), бакырлар (→пақырлар) ‘fakirler, yoksullar’ (167/22), байда (→пайда) ‘fayda, yarar’ (176/25).

İç seste, Kazakçada güçlü olan ünsüz uyumuna rağmen de /b/ sesi görülebilir: екбер (→екпер) ‘yüz üstü’ (48/6), себебти (→себепти) ‘sepepli, sebebi olan’ (166/7).

Bilindiği gibi, çağdaş Kazakçada, alıntı sözcükler dışında, söz sonunda /b/ sesi görülmez. Ancak, QI’de /b/ sesini, söz sonu da dâhil olmak üzere sözcüğün her yerinde tespit etmek mümkündür¹⁸: шөб (→шөп) ‘ot, çim’ (41/19), көб (→көп) ‘çok’ (56/30).

/ğ/~q/: әрғайсысы¹⁹ (→әрқайсысы) ‘her biri’ (7/10), ғалса (→қалса) ‘kalsa’ (59/3), гуса- (→құса- / ұкса-) ‘birine, bir şeye benzemek’ (116/26), ғарсы (→қарсы) ‘karşı, -e doğru’ (123/11), ғыл- (→қыл-) ‘etmek, yarmak’ (204/28), ғарай (→қарай) ‘göre, -e doğru, -e kadar’ (247/5).

/j/~ş/: келемеш ет- (→келемеж ет-) ‘alay etmek’ (6/16).

/t~/d/: Çağdaş Kazakçada söz başında /d/ sesi, daha çok alıntı sözcüklerde kullanılır. Ancak sınırlı sayıdaki Türkçe sözcükte, daha çok Oğuz dillerinde görülen, bu değişme yaşanır. QI’de /t/ yerine /d/ kullanımını sözcüğün her yerinde görmek mümkündür: дениз (→теңіз) ‘deniz’ (9/15), падса (→патша) ‘hükümdar, padişah’ (247/15).

1.2.4. Süreksizleşme

/x~/q/: Kazakçada ötümsüz, sızıcı bir artdamak ünsüzü olan /x/ ile başlayan alıntı sözcükler, ötümsüz patlayıcı bir artdamak ünsüzü olan /q/’ya dönüşebilir. Ancak bu eğilim günümüzde sistemli değildir. Günümüz Kazakçasında /x/’lı olan kimi sözcüklerin QI’de /q/’lı olması ilgi çekicidir: кабар (→хабар) ‘haber, ileti’ (157/37), қалық (→халық) ‘halk, insanlar’ (159/15).

/l~/d/: сиңди (→сиңлі) ‘ablası için küçük kız kardeş’ (182/40), Алда (→Алла) ‘Allah’ (203/9).

¹⁸ 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki Kazak yazılı eserlerindeki ve modern Kazak dilindeki ünsüz sistemlerinin karşılaştırmalı analizinin yapıldığı bir çalışmada, sözcüğün önünde, ortasında ve sonunda /b/ sesinin bulunabilmesi, imlayla bağlantılı olarak açıklanır (Şaymerdiyнова, 2016).

¹⁹ Fakat metinde әрқайсысы biçimi de kullanılmıştır (247/11).

/m~/b/: бәкилдәп²⁰ (→мақұлдап) ‘uygun bularak’ (78/26).

1.2.5. Ötümsüz ünsüzler arası değişimler

/s~/ş/: Bilindiği gibi, ötümsüz bir diş-damak ünsüzü olan /ş/, Kazakçada bir diş ünsüzü olan /s/’ye dönüşmektedir. Aslı /ş/’li olmasına karşın QI’de /s/’li olan kimi alıntı sözcüklerin çağdaş Kazakçada tekrar /ş/’li biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu değişim, yoğunlukla ikinci hecede gerçekleşir: даныспан (→данышпан) ‘bilgin’ (181/21), дуспан (→дұшпан) ‘düşman’ (216/20), берсте (→періште) ‘melek’ (221/43), патса (→патша) ‘padişah, sultan’ (223/2),

Bu değişim genellikle alıntı sözcüklerde meydana gelse de Türkçe kökenli az sayıda sözcükte de tespit edilebilmektedir: көрси (→көрші) ‘komşu’ (19/9).

1.2.6. Akıcı ünsüzler arası değişimler

/l~/r/: луксат (→рұқсат) ‘ruhsat, izin’ (101/19).

1.2.7. /y/ Yarı-ünlüsünün sızıcılaşmaması

/y-/>/j-/ sızıcılaşması, Kazakçayı diğer Türk dillerinden ayıran en önemli göstergelerdendir. Metinde neredeyse standart olarak bu özelliğe rastlanır. Ancak, sınırlı sayıda örnekte, belki de bir Tatarizm²¹ özelliği olarak, /y/ sesinin korunduğu görülmektedir: кайерде (→қай жерде) ‘nerede’ (218/9), бара йатыр ‘gidiyor’ (→бара жатыр) (227/13), күтүп йатыр (→күтіп жатыр) ‘bekliyor’ (243/3).

2. QI ile Günümüz Kazak Yazı Dili Arasındaki Morfolojik Farklılıklar

Metinde görülen morfolojik farklılıklar, genel itibarıyla morfo-fonetik değişimlerden kaynaklanmaktadır.

2.1. İşaret Sıfatları / Zamirlerinin Durumu

QI’de işaret sıfatları/zamirlerinin günümüzdekenden farklı kullanılabildiği görülmektedir. Bunlardan bir kısmı Tatarizm olarak değerlendirilebilir.

бу²² (→бұл) ‘bu’ (153/15). Metinde günümüz Kazakçasındaki gibi ‘бул’ biçimine de rastlanır (169/39).

Günümüz Kazakçasında ‘o’ işaret sıfatı / zamiri ол biçimindedir. Ancak metinde hem ‘o’lu biçime hem de ол biçimine rastlamak mümkündür: “*О да баласыз өлди; үйүнишиси де осулай болду. Ол әйелди биринен сон бири алып жетеуи де үйлөндү.*” (126/21-22). Bir Tatarizm örneği olarak ул biçimi de tespit edilir: “*Олай болса Ул сиздерди бос кылса, сиздер шын бос боларсыздар.*” (258/36).

Başka bir Tatarizm örneği ise şöyledir: аларға (→оларға) ‘onlara’ (109/18). Bu biçim, Kazakçada kullanılmamaktadır, Tatarcaya hastır.

2.2. Ayrılma Durum Ekinin Eklenişi

Bilindiği üzere Kazakçada ‘m, n, ŋ’ ünsüzlerinden sonra gelen ayrılma durumu ekindeki diş ünsüzü olan /d/, genizsi bir ses olan /n/’ye dönüşür (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2018, s. 84). Ancak QI’de bu kurala uymayan kullanımlar bulunmaktadır: Аспаннан ‘gökten, gökyüzünden’ (111/11) sözcüğü, günümüz Kazakçasında аспаннан biçiminde kullanılır.

2.3. Vasıta Durumu Ekinin Eklenişi

Günümüz Kazakçasında birinci ve ikinci kişi zamirlerine -мен vasıta durumu eki (kömektes septik) getirildiğinde bu zamirlere eklenen ilgi durumunun ‘ң’ si düşmektedir

²⁰ krş. Tat. бәхиллә-, Kreşin Tat. бахилля- (Garkavets, 2021, s. 165).

²¹ Bununla birlikte günümüzde /j/ sesinin /y/ ile değiştirilmesi, Güney Kazakistan’ın diyalektik bir özelliğidir (Şaymerdiyнова, 2016).

²² krş. Tat. бу.

(İsqaqov, 1991, s. 210-212). Ancak Qİ'de damak n'sinin korunduğu görülmektedir: менинмен (→менімен) 'benimle' (183/7), сенинмен (→сенімен) 'seninle' (262/37).

2.4. Sıfat-Fiil Yapıları

Günümüz Kazakçasında -(A)ТЫН, harekette devamlılık ifade eden bir sıfat-fiil ekidir. Bu ek, Türkiye Türkçesindeki -An, -AcAk ve seyrek olarak da -dXk sıfat-fiil eklerini karşılar (Biray, Ayan ve Kurmangaliyeva Ercilasun, 2018, s. 123). Ancak Qİ'de bu sıfat-fiil eki yerine daha eski biçimi olan -(A)тугун eki kullanılmıştır. Bu ek, önlük-artlık uyumuna da girmemektedir: жіятугун (→жиятын) 'uyğan' (160/27), көретугун (→көретін) 'gören, görücü' (163/32), туратугун (→тұратын) 'yaşayan, duran' (178/52). 15. ve 17. yüzyıllar arasındaki Kazak sözlü edebî dilinin gramer yapısında da sıfat-fiilin değişken hâlini yapan biçimlendirici, esas olarak -тұғын biçiminde gelir (Sızdıqova, 2014b, s. 101).

2.5. Zarf-Fiil Yapıları

Arap harfli metinlerden itibaren -p zarf-fiil ekinin genellikle ь ile gösterildiği bilinmektedir. Kazakların bir zamanlar yazı dili olarak kullandığı Çağataycada da durum çok farklı değildir. Qİ'de de -p zarf-fiil eki, -b olarak yazılmıştır. Ancak söyleyiş özelliklerinin temele alındığı bir metinde bu gösterim ilgi çekicidir. азаптаныб (→азаптанып) 'gazaplanıp, sinirlenip' (20/16), айтыб (→айтып) 'söyleyip' (78/28), жыртыб (→жыртып) 'uyırtıp' (136/63), жійыб (→жиып) 'toplayıp' (247/13), деп (→деп) 'diye, diyerek' (267/13).

2.6. Кыл- Yardımcı Fiili

Qİ'de кыл- fiili, et- fiiline göre oldukça sık olarak kullanılır: “Муну кыл, десем, ол кылады.” (166/8). Ancak günümüz Kazak yazı dilinde ise кыл- fiiline göre et-, icme- ve жаса- fiilleri daha sık ve aktif kullanılmaktadır. “Günümüz dilinde et- yardımcı fiili, çeşitli ve birleşik fiiller oluşturmada çok verimli olan кыл- fiiline göre daha sık kullanılmaktadır. Yazılı kaynaklar 20. asır başından itibaren et- fiilinin aktif kullanılmaya başlandığını göstermektedir.” (Kurmanbaiuly, 2021, s. 1305). Qİ'de кыл- fiilinin ötümlü karşılığı olan гыл- (→кыл-) 'etmek, yarmak' biçimi de tespit edilir: “Буган фарисейлер катты ашуланып өз араларында Иисуска не гылсак бе'кен деп сөйлескен.” (162/11). Bu ötümlüleşme türü, daha çok Oğuz dilleri ve ağızlarında yaşanmaktadır.

2.7. Жат- Yardımcı Fiili

Günümüzde sızıcı bir ünsüz olan /j/'li olan жат- 'yatmak' yardımcı fiili, metinde akıcı bir yat-ünlü olan /y/ ile yazılmıştır. Kazakçanın seslik yapısına aykırı olan bu akıcılılaşma durumu, muhtemelen Tatarizm örneğidir. бара йатыр екен (107/48), келе йатқанда (120/32), шығып келе йатыр екен (166/12); “Мна Ол иомылдырыб йатыр, бәри де Оган келиб йатыр.” (238/26). Metinde жатыр fiil yapısının ulamaıyla oluşmuş 'атыр biçimi de bulunmaktadır. Bu durum, konuşma dilinin metne yansıtılmasıyla ortaya çıkmıştır: уйуктаб'атыр (→ұйықтап жатыр) 'ууууор' (24/24).

2.8. Yeterlik Yapısı

Kazakçada yeterlik yapısı -А ал- biçiminde yapılmaktadır. Ulama esnasında ünlülerden birinin düştüğü yazıda da gösterilmiştir: кутқаралмайды (<ұтқара алмайды) 'kurtaramaz' (85/42), киралмаған (<кіре алмаған) 'girememiş' (92/45), тұсұналмай мысындар? (<түсіне алмайсындар ма?) 'Anlayamıyor musunuz?' (109/18).

2.9. Soru Çekimi

Günümüz Kazakçasında soru ekleri ма/ме, ба/бе ve на/не biçimindedir. Ancak Qİ'de 'бы'lı biçimi de tespit edilmiştir. Şu örnekteki soru yapımı da günümüz

Kazakçasından farklıdır: “*Сен биздердин Авраамь атамыздан улурак бысын?*” (259/53).

Günümüz Kazakçasında ‘мысың’ yapısına çok rast gelinmemektedir. Ancak Qİ’de “Ол аларга айткан: әли сендер де осуган **тұсұналмай мысындар?** ксини сырттан кирген иш нәрсе де арамдамайды дегенге **тұсұналмайсындар ма?**” (109/18) gibi farklı yapıları art arda görmek mümkündür.

2.10. İlgi durumu ekindeki farklılıklar

Günümüz Kazakçasında /з/ ünsüzüyle biten sözcüklere gelen ilgi durumu eki, дын/дің biçimindedir. Ancak Qİ’de bu kurala uymayan örnekler bulunmaktadır: бизин (→биздің) ‘bizim’ (120/36). Burada kelimenin konuşma diline ait bir versiyonuyla karşılaştığı veya yazım hatalarının bulunduğu düşünülebilir (Şaymerdiyнова, 2016).

2.10.1. Ad+ ilgi durumu eki + үшін yapısı

Qİ’deki *онун үшін* ‘onun için’ (109/21) yapısı, günümüzdeki *ол үшін* kullanımından farklıdır.

3. Qİ ile Günümüz Kazak Yazı Dili Arasındaki Leksik Farklılıklar

Qİ ile günümüz Kazak yazı dili arasındaki leksik farklılıklar, fonetik ve morfolojik farklılıklara göre nispeten daha azdır. Leksik durum, büyük oranda günümüzdekine yakındır. Leksik farklılıkların temelinde genellikle fonetik değişimler ve gelişimler bulunmaktadır. Bunların başlıcalarını şöyle göstermek mümkündür: тәйр көр- (→жақсы көр-) ‘iyi görmek, beğenmek’ (181/27), суббота²³ (→сенбі) ‘cumartesi’ (192/10), кукум²⁴ (→үкім) ‘hüküm, karar’ (120/33), кәйлекер²⁵ (→айлакер) ‘hilekâr’ (26/16), түйзө²⁶ (→түзы) ‘doğru, düz, dik’ (29/5).

Eskicil kullanımları da Qİ ile günümüz Kazak yazı dili arasındaki leksik farklılıklara dâhil edebiliriz: туры²⁷ (→тура) ‘doğru’ (36/14), турыда²⁸ (→туралы) ‘hakkında’ (152/4), турылык²⁹ (→туралык) ‘doğruluk’ (209/17), Тәһри (→Тәһир) ‘Tanrı, Rab’ (295/28).

Sonuç

Qİ, Kazak dilinin tarihsel gelişimindeki pek çok yapıyı göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Aynı zamanda Kazakçanın dinî bir bağlamda kullanımını temsil etmektedir. Qİ ile Çağdaş Kazakça arasında fonetik ve morfolojik açıdan önemli farklılıklar bulunduğunu belirtmek gerekir. Qİ’deki ses dönüşümlerinin bir kısmı çağdaş Kazakça için tipik değildir. Qİ’de Kazakçanın tarihsel olarak yerleşik fonetik ve fonolojik kalıplarını ihlal eden yazımlar bulunmaktadır: /-p/ yerine /-b/ kullanımı gibi. Qİ’nin fonetik yapısıyla çağdaş Kazakça arasında gözlemlenen farklılıkların çoğunluğu, konuşma dilinden veya Kazakistan’ın çeşitli bölgelerinin ağızlarının yazıya yansıtılmasından kaynaklanmaktadır. Eser üzerine yapılan değerlendirmeler, Kazakçanın zaman içindeki evrimini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

²³ Rusça olan bu sözcüğün Kazak edebî dilindeki karşılığı *senbi* sözcüğüdür.

²⁴ Bu sözcük, Arapça “*hukm*”dan gelmektedir. Günümüzdeki biçimde söz başı /h/ ünsüzü düşerek *ükim* hâline gelmiştir. Qİ’de ise patlayıcı ve süresiz olarak *kukum* hâlinde tespit edilmiştir.

²⁵ Bu sözcükte de günümüzde ön sesteki ünsüz düşmüştür. Ancak Qİ’de /h/ > /q/ patlayıcılaşması yaşanmış biçimi kullanılmıştır.

²⁶ Крҕ. Креҕин Тат. төзөк, Тат. төзек (Garkavets, 2021, s. 268).

²⁷ Креҕин Тат. туры (Garkavets, 2021, s. 267).

²⁸ Креҕин Тат. турыда (Garkavets, 2021, s. 267).

²⁹ Креҕин Тат. турылык (Garkavets, 2021, s. 267).

İleri düzeyde yuvarlaklaşmalar, Kırgızca ile Kazak konuşma dilinde bir koşutluk ortaya koymaktadır. Yazı dilinde düzlük-yuvarlık uyumu güçlü olsa da Kazakçanın konuşma dilinde ilerleyici yuvarlaklaşmalara sıkça rastlanır. Konuşma diliyle hazırlanan QI'de de bu yuvarlaklaşmaları neredeyse standart bir biçimde görmekteyiz. QI ile çağdaş Kazakça arasında özellikle ikinci ve sonraki hecelerdeki ünlü yuvarlıkları bakımından büyük bir fark bulunmaktadır. QI'de ileri bir ünlü yuvarlaklaşması göze çarpar: көңүлдөрүнөн (→көңілдерінен) 'gönüllerinden' gibi.

Kazakçada olmayıp Tatarcada korunan kimi sözcük ve yapılar bulunmaktadır: ул 'o', бара йат- 'gitmek' gibi. Bir Tatarizm örneği olarak бул- (→бол-) 'olmak' gibi ünlü daralmaları görülebilmektedir. Günümüzde sızıcı bir ünsüz olan /j/'li olan жат- 'yatmak' yardımcı fiili, QI'de akıcı bir yarı-ünlü olan /y/ ile yazılabilmektedir. Kazakçanın seslik yarısına aykırı olan bu akıcılışıma durumu, muhtemelen Tatarizm örneğidir: бара йаттыр екен, келе йатканда gibi.

QI'de günümüz Kazakçasına göre yaşanan önlüleşmelerde гәрип (→ғарип) 'garip, yoksul', кешкентей (→кiшкентай) 'küçük, tekepperлик (→тәкаппарлық) 'kibirlilik', әәе (→ауа) 'hava' örneklerinde olduğu gibi, ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmelerinin etkisi büyüktür.

Kazak yazı dilinde ұлы 'ulu, yüce' biçiminde olan sözcük, QI'de eski biçimi olan улуг olarak kaydedilmiştir. Eski Türkçede olduğu gibi, metinde son seste /g/ ünsüzü korunmuştur.

Байғамбар (→пайғамбар) 'peygamber', көб (→көп) 'çok', гыл- (→кыл-) 'etmek, yarmak', падса (→патша) 'hükümdar, padişah' gibi, günümüzde ötümsüz ünsüzlü olup QI'de ötümlü olan birçok sözcük bulunmaktadır.

Günümüz Kazakçasında /x/'lı olan kimi sözcüklerin QI'de /q/'lıdır: кабар (→хабар) 'haber, ileti', калык (→халык) 'halk, insanlar' gibi. Bunun gibi birçok süreksizleşme örneğini metinde tespit etmek mümkündür.

Aslı /ş/'li olmasına karşın QI'de /s/'li olan kimi alıntı sözcüklerin çağdaş Kazakçada tekrar /ş/'li biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu değişim, yoğunlukla ikinci hecede gerçekleşir: даныспан (→данышпан) 'bilgin', дуспан (→дұшпан) 'düşman', патса (→патша) 'padişah, sultan' gibi.

Günümüz Kazakçasında -(A)In eki, harekette devamlılık ifade eden bir sıfat-fiildir. Ancak QI'de bu sıfat-fiil eki yerine жи́ятугун (→жиятын) 'uygan' örneğinde olduğu gibi, daha eski biçimi olan -атугун eki kullanılmıştır.

QI'de кыл- fiili, ет- fiiline göre oldukça sık olarak kullanılır. Ancak günümüz Kazak yazı dilinde кыл- fiiline göre ет-, істе- ve жаса- fiilleri daha sık ve aktif kullanılmaktadır.

Kazakçanın tarihsel seyrini anlamak ve gelecekteki dil değişimlerini tahmin etmek açısından da bu tür çalışmalar, yol gösterici bir nitelik taşımaktadır.

Кайнаққа

A. Baytursınılı til bilimi institutu. (2011). *Qazaq әdebiy tiliniñ sözdigi. On bes tomdıq.* Almatı: Til Bilimi Institutı.

Biray, N., Ayan, E. & Kurmangaliyeva Ercilasun, G. (2018). *Çağdaş Kazak Türkçesi (ses-şekil- cümle bilgisi- metinler)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Garkavets, A. N. (2021). *Kazakhskoye Yevangeliye 1901 goda.* Almaty: Baur. [=QI]

Isqaqov, A. (1991). *Qazirgi qazaq tili: Morfologiya.* Almatı: Ana Tili.

- Kurmanbaiuly, S. (2021). Abay'ın eserlerinde fiillerin kullanılışı. *IX. Uluslararası Türk dili kurultayı (Bilge Tonyukuk anısına) Bildiriler içinde* (2. C.- s. 1295-1307). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Sızdıqova, R. (2014a). *Abay şığarmalarının tili. Leksikası men grammatikası*. Almatı: El-şejire.
- Sızdıqova, R. (2014b). *Qazaq ädebiy tiliniñ tariyxı (XV-XIX ğasırlar)*. Almatı: El-şejire.
- Şaymerdiynova, N. G. (2016). Analiz sistemy konsonantizma v kazakhskikh pamyatnikakh kontsa XIX — nachala XX vv. *Uralo-altayskiye issledovaniya*, 4(23), 128-137.
- Tatarstan Respublikası Fenner akademiyası (2015). *Tatar grammatikası: I tom (2nçe basma)*. Kazan: TEhCİ. [=TG]
- Tatarstan Respublikası Fenner akademiyası (2015-2021). *Tatar télénéñ aqlatmalı süzlégé (I-VI tomnar)*. Kazan: TEhCİ.
- Thomason, S. G. (2001). *Language contact: An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University.
- Tomanov, M. T. (1988). *Qazaq tiliniñ tariyhiy grammatikası*. Almatı: Mektep.

Ek-1: Kazakça Markos İncili'nin birinci sayfası (Garkavets, 2021, s. 89).

МАРКЪ ЖАЗГАН СВЯТОЕ ЕВАНГЕЛІЕ.

1-нши бөлүм.

1. Кудай Улы Иисусъ Христостың Евангеліесинин
2. басы. Байгамбарлардыҥ жазганы: мне Мен Сениң алдындан Өзүмнүң бертемди жеберемин, ол Сениң алдыннан жолунды әзирлеп койар ¹⁾.
3. Кула-даладагы даустаушынын даусы: Кудайга жол әзирлендер, Оған төте жол түзөндөр дегенинше ²⁾.
4. Кула-далада шомылдырушы Иоаннъ болган, ол күнөлөр кешилир үшүн тоба етип шомылдыруун айткан. Сонда оған барлык Іудея жағындагылар, Іерусалимдеги калыктар шыгып, бәриде күнөлөрүн айтып, Іорданъ деген өзенде шомылган.
6. Иоанндың үстүндеги кіими майа жүн шекпен, белиндеги белбеуи кайыс болган, жейтин асы шегиртке менен араның балы болган. Ол булай деб айткан: мениң артымдан менен де куатты келеди, мен Оун аяк кіимин байлайтын (жибин) кайысын еңкеип шешүге де турмаймын. Мен сендерди суу менен шомылдырамын, Ол сендерди Святый Тынмен шомылдырар деген. Сол күндө Иисусъ Галилеяниң Назаретинен келип, Іорданда Иоанндан шо-

¹⁾ Мал. 3, 1. ²⁾ Исaih 40, 3.